

12. The Asean Declaration (Bangkok Declaration) Bangkok, 8 August 1967. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asean.org/news/item/the-asean-declaration-bangkok-declaration>
13. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia Indonesia, 24 February 1976. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asean.org/news/item/treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-indonesia-24-february-1976-3>
14. List of ASEAN countries by GDP (nominal). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ASEAN_countries_by_GDP_\(nominal\)](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ASEAN_countries_by_GDP_(nominal)).
15. 1997 ASEAN VISION 2020. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/vision.pdf>

УДК 342.951

Гуд А. М., здобувач кафедри адміністративного права та адміністративного провадження НУ «Юридична академія України ім. Я. Мудрого»

Структура та шляхи модернізації нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні

У даній статті розглянута структура нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Проаналізовано основні елементи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва. На основі проведеного дослідження автором пропонуються шляхи модернізації системи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на сучасному етапі розвитку митної справи в Україні.

Ключові слова: нетарифне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, спеціальні нормативні акти, ліцензування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

В данной статье рассмотрена структура нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности предприятий. Проанализированы основные элементы нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности субъектов предпринимательства. На основе проведенного исследования автором предлагаются пути модернизации системы нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности на современном этапе развития таможенного дела в Украине.

Ключевые слова: нетарифное регулирование, внешнеэкономическая деятельность, специальные нормативные акты, лицензирование субъектов внешнеэкономической деятельности.

This article describes the structure of non-tariff regulation of foreign economic activity of enterprises. Analyzes the main elements of non-tariff regulation of foreign economic activities of businesses. On the basis of the study the author suggests ways to modernize the system of non-tariff regulation of foreign economic activity at the present stage of development of Ukrainian customs.

Keywords: non-tariff regulation, foreign economic activity, special regulations, licensing of foreign economic activity.

Сучасний етап ринкової трансформації економіки України передбачає, насамперед, розбудову таких елементів економічної системи, які, з одного боку, здатні забезпечувати стимулюючі умови для здійснення підприємницької діяльності усіх суб'єктів господарювання, а з іншого - слугують інструментами державного

впливу на загальну ситуацію в економіці [1, с. 42].

На сучасному етапі актуальною проблемою теорії митного права можна визначити відсутність єдиного підходу до таких правових інститутів як «митно-правове регулювання» та «нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності». В юридичній літературі не має однозначного тлумачення та визначення співвідношення між цими поняттями. З цього приводу висловлювали свою думку такі вчені як Сандровський К.К, Габрічідзе Б.М. Настюк В.Я., Пашко П.В., Терещенко С.С., Романенко В.В., Панфілова О.Є.

Важливе місце в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності займає нетарифне регулювання, яке передбачає обов'язкове одержання дозволів на здійснення певних дій суб'єктами підприємництва і громадянами у сфері міжнародних економічних відносин. У спеціальній літературі воно розглядається як елемент адміністративно-дозвільної діяльності, що здійснюється державою з метою забезпечення своїх економічних інтересів, для створення необхідних умов нормальної діяльності державних органів, дотримання законності та ефективної реалізації завдань зовнішньої і внутрішньої політики. Для цього держава закріплює в законодавчих та інших нормативних актах певний порядок суспільних відносин, забезпечення якого покладено на органи митної служби України. Зміст нетарифної системи регулювання обумовлено як наявністю встановленого порядку переміщення товарів через митний кордон, так і тим, що цей порядок необхідно забезпечувати певними правовими засобами і дотримуватися всім учасникам зазначених правовідносин, що, в свою чергу, передбачає здійснення функцій митного контролю і оформлення з боку компетентних органів виконавчої влади, яким надано право видавати відповідні акти державного управління.

Питання, що стосується проблем реалізації нетарифного регулювання, в основному, знаходять своє відображення тільки в спеціальних відомчих нормативних актах. Це пов'язано з тим, що суспільні відносини, які вони регулюють, віднесені до розділу спеціальної діяльності цих органів (в основному — органів митної служби України). Разом з тим, тільки діяльністю митних органів нетарифна система регулювання не обмежується, хоча майже у всіх виданнях з митного права автори розглядають питання зазначеної системи винятково як вид діяльності митних органів [2, 3]. На нашу думку, це призводить до невірного уявлення про цю систему в цілому, оскільки вона є спеціальною формою діяльності всього державного апарату зовнішньоекономічної сфери, а не її окремої частини. Отже, при аналізі нетарифного регулювання необхідно, насамперед, зупинитись на його теоретичних аспектах як спеціалізованого елемента *дозвільної системи України*, використовуючи останню як підґрунтя для теоретичного моделювання понятійного апарату досліджуваної категорії.

Для галузі митного права характерна наявність відособлених методів нетарифного регулювання, які відносяться до сфери державного управління митно-справою. Специфіка цих методів полягає в особливому порядку виникнення і формування змісту прав і обов'язків учасників митно-правових відносин, у наявності певних санкцій, в особливих засобах їх застосування, а також у дії єдиних принципів і загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм. Особливістю нетарифного регулювання є те, що в ньому переважне місце займає імперативний метод регулятивного впливу, а домінуючим способом

регулювання є зобов'язання і заборона, за порушення яких настає передбачена законом відповідальність [4, с. 411].

Будь-який захід нетарифного регулювання, як спеціалізована сукупність адміністративно-правових способів впливу, складається з певного числа елементів, які обумовлюють його структуру і специфіку. Аналіз цих окремих чинників показує, що складові елементи дозвільного режиму багато в чому визначають специфіку в цілому інституту нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Іншими словами – вони є системоутворюючими елементами нетарифного регулювання і входять у його структуру. У зв'язку з цим зупинимось більш докладно на їх характеристиці.

Насамперед, необхідно виділити такий найважливіший елемент нетарифного регулювання як ціль його встановлення. Нам уявляється, що ціль встановлення дозвільного режиму на тому або іншому напрямі зовнішньоекономічних відносин буде тожова меті запровадження національної дозвільної системи в цілому. У зв'язку з цим є підстави відмітити наступне.

Нетарифне регулювання, безумовно, має державно-владний характер і представляє собою один із чинників дозвільної системи. Йому властивий організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер. Воно здійснюється особливою групою державних органів, на які покладені обов'язки з практичної реалізації функцій держави, пов'язаних з охороною інтересів держави й суспільства. Таким чином, на нашу думку, нетарифне регулювання має правоохоронний характер, інакше кажучи, основною метою його встановлення у державі є забезпечення основних інтересів держави, захист життя і здоров'я людей, їх честі та майна. Саме з цією метою встановлюється дозвільний режим на певній ділянці суспільних відносин у сфері зовнішніх відносин. Отже, перший елемент нетарифного регулювання, що впливає з аналізу дозвільного – це його ціль.

Другим елементом, який складає ядро нетарифного регулювання, є встановлена в законодавчому порядку *сукупність особливих правил поведінки (діяльності) громадян, юридичних осіб, державних органів, тобто способі реалізації ними своїх прав і повноважень у сфері митної справи.*

Третій елемент нетарифного регулювання пов'язаний із *суб'єктами адміністративно-дозвільних митних відносин*, в яких з однієї сторони виступає державний орган або його посадовець, який наділений повноваженнями щодо видачі дозволів (дозволитель), а з іншого боку – фізична або юридична особа, яка бажає отримати дозвіл на реалізацію певних прав (заявник). Уповноважений орган чи посадова особа, реагуючи на звернення того чи іншого суб'єкта має право на певну свободу адміністративного розсуду і відповідну альтернативність власних дій та рішень щодо прийняття правозастосовчого акту [5, с. 298].

Четвертий елемент нетарифного регулювання пов'язаний зі специфікою об'єкта і предмета цієї категорії. На нашу думку, *об'єктом* нетарифних митних відносин є поведінка їх учасників, тобто здійснення суб'єктами цих правовідносин певних дій, які спрямовані на реалізацію їх суб'єктивних прав (повноважень). *Предметом* нетарифних митних відносин є будь-які рухомі речі (у тому числі валютні цінності, культурні цінності), електрична та інші види енергії, а також транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України.

Перераховані елементи нетарифного регулювання (ціль, особливий порядок діяльності і поведінки при переміщенні товарів через митний кордон, суб'єкти

нетарифного регулювання, його об'єкт і предмет), на нашу думку, є основними, тобто визначають специфіку даного правового явища. Їх структурно-функціональний аналіз підтверджує ту думку, що до визначення нетарифного регулювання необхідно підходити з більш широких методологічних позицій. Нетарифне регулювання поширюється на значне коло суспільних відносин в зовнішньоекономічній сфері діяльності. Її елементи присутні в цивільному, фінансовому, адміністративному та інших галузях права. В той же час, ряд правовідносин, що виникають у рамках цих галузей, зовні схожі на дозвільні, однак у сферу нетарифного регулювання не потрапляють. Так, відповідно до норм фінансового права, необхідно одержання дозволу районної (міської) податкової інспекції на покупку валюти для здійснення експортної операції; органів Нацбанку — на відкриття банківського рахунку за кордоном.

Регулювання всіх цих процедур не пов'язано з забезпеченням економічної безпеки держави, в той час як досягнення саме цієї мети, на нашу думку, є обов'язковою ознакою сфери нетарифного регулювання. Однак, у деяких випадках вищевказаних елементів не завжди достатньо для висновку: відноситься та або інше явище до сфери нетарифного регулювання.

Так, досить спірне питання про поширення нетарифного регулювання на здійснення деяких одноразових дій, наприклад, таких як видача дозволу на вивезення товарів для переробки за межами митної території України, або навпаки, дозвіл на переробку товарів на митній території України, деяких інших дій. Тому поряд з основними елементами нетарифного регулювання, на нашу думку, необхідно виділити і додаткові елементи. Останні впливають з основних. Вони не дозволяють більш чітко відмежувати нетарифну систему заходів від інших митно-правових явищ. Уявляється, що такими елементами є: здійснення контролю за дотриманням правил нетарифного регулювання і притягнення осіб, які винні у їх порушенні, до встановленої законом відповідальності.

Сутність нетарифного регулювання полягає не тільки в наявності встановленого порядку, а також і в тому, що цей порядок необхідно: а) постійно забезпечувати певними організаційно-правовими засобами; б) дотримуватись його всім учасникам митних правовідносин. Це досягається завдяки здійсненню функцій контролю з боку уповноважених органів митної служби. Контроль об'єктивно необхідний для будь-якої діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Без нього неможливо нормальне функціонування міжнародної торгівлі, не здійснюючи контрольних функцій, не можна забезпечити коригування її правового регулювання, ліквідацію прогалин, протиріч чинного законодавства удосконалення дозвільно-митних правовідносин. Таким чином, *здійснення контролю* уповноваженими суб'єктами і буде складати п'ятий елемент нетарифного регулювання.

І, нарешті, шостий елемент нетарифного регулювання полягає в тому, що за порушення встановлених правил нетарифного регулювання уповноваженими органами застосовуються примусові заходи, а винні особи притягуються до адміністративної, а в деяких випадках до кримінальної відповідальності (наприклад, ст.ст. 201, 301, 334 Кримінального кодексу України) [6].

Таким чином, нетарифне регулювання в широкому розумінні, на нашу думку, можна визначити як *сукупність правовідносин, що виникають з метою забезпечення економічних інтересів держави між державними органами, уповноваженими видавати дозволи з однієї сторони (дозволитель), а також фізич-*

ними або юридичними особами з іншої (заявник), щодо можливості здійснення останніми дій, спрямованих на придбання в особливому порядку певних прав або повноважень заявником з приводу товарів, що перетинають митний кордон у процесі митних операцій.

Нетарифне регулювання у вузькому розумінні, на нашу думку, також містить у собі всі перераховані вище елементи, однак дії його поширюються тільки на обмежене коло товарів, *переміщення яких здійснюється за умови позитивних висновків дозвільних документів уповноважених органів державної влади.*

Усе вищевикладене свідчить про те, що нетарифне регулювання є досить складним митно-правовим явищем. Як інститут митного права, нетарифне регулювання уявляє собою *сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з комплексом адміністративних державних заходів, що суттєво впливають на здійснення зовнішньоторговельних операцій та віддзеркалює пріоритети (реалії) митної політики України.* Вона виражається в специфічній групі понять, термінів, категорій, таких як: дозвільний митний режим, дозволи на здійснення експортно-імпорتنних операцій, адміністративна система реєстрації та ліцензування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, контроль і адміністративна відповідальність за порушення митних правил тощо. Разом з тим більш повному розкриттю механізму функціонування нетарифного регулювання (структурно-функціональний аспект) буде, на нашу думку, сприяти розгляд питання, пов'язаного з його формами.

У зв'язку з цим, насамперед, зазначимо, що нетарифне регулювання, як особливий вид державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, вчиняється у різних формах, під якими розуміється зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для вирішення поставлених перед ними завдань [7, с. 134; 8, с. 166].

Термін "форма" означає вид, будь-який зовнішній прояв визначеного змісту. У свою чергу "форми управління" — це шляхи здійснення цілеспрямованого впливу відповідних суб'єктів на об'єкти управління.

Вказане свідчить про те, що форма митної діяльності виражає її зміст. Фактично мова йде про те, як здійснюється сама митна діяльність. Усі форми митної діяльності прямо або побічно визначені у своїй основі нормами права, за допомогою яких держава регламентує діяльність всіх ланок державного митного апарату. Ці форми передбачаються законами й іншими нормативно-правовими актами, які встановлюють, по-перше, правовий статус будь-якого державного органу в цілому, в тому числі показуючи його повноваження у сфері нетарифного регулювання, по-друге, які регламентують діяльність державних органів щодо встановлення обмежень в сфері зовнішньої торгівлі і чим забезпечують охорону "публічного інтересу". Таке подвійне правове регулювання щодо застосування форм нетарифної діяльності дозволяє застосовувати державним органам ту чи іншу форму впливу відповідно до їх компетенції, функції митно-правового регулювання, прагнення отримати той чи інший конкретний результат у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Форми нетарифного регулювання визначаються характером відносин у сфері митної справи і прямо або опосередковано обумовлені тими юридичними розпорядниками, за допомогою яких держава регулює зовнішньоекономічну діяльність. Разом з тим, державі органи використовують ті форми нетарифного

регулювання, які є для держави при даних конкретних умовах найбільш виправданими й ефективними.

Варто підкреслити, що в юридичній літературі про форми нетарифного регулювання згадується лише фрагментарно. Робиться це без належного аналізу і без спроби відмежування однієї форми нетарифного регулювання від іншої. Часто це призводить до того, що нетарифну систему в цілому ототожують з однією з її форм - ліцензуванням. Разом з цим, ліцензування є однією з розповсюджених форм діяльності системи нетарифного регулювання. Але вона має й інші форми свого прояву.

І на самий кінець зазначимо, що незважаючи на те, що чинним законодавством прямо не вказуються форми нетарифного регулювання, аналіз деяких нормативних актів зазначеної сфери дозволяє виділити з них наступні основні групи:

1) ліцензійні (кількісні) обмеження експорту та імпорту окремих видів товарів: квотування (глобальна квота, індивідуальна квота, сезонна квота, тарифна квота; ліцензування; добровільне обмеження експорту);

2) стандарти та вимоги до товарів: технічні бар'єри безпеки імпортованих товарів (сертифікація якості; санітарно-ветеринарні вимоги; екологічні вимоги; вимоги щодо пакування та маркування, тощо);

3) заборонні заходи щодо експорту та імпорту окремих видів товарів: антімонополні засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності; державні замовлення товарів експорту та імпорту; адміністративні правила обміну зовнішньоекономічних операцій;

4) особливі вимоги щодо ведення зовнішньоекономічного діловодства: технічні та інформаційні вимоги до товаросупроводжувальних документів; витрати на додаткові документи, довідки, посвідчення тощо;

У названих формах нетарифного регулювання зацікавлена особа одержує дозвіл на здійснення певних дій зовнішньоекономічного характеру (документ встановленого зразка). Разом з тим, варто відрізнити дозволи, які видаються в рамках розглянутої системи, від суміжних явищ, які до форм нетарифної системи не відносяться, а саме:

— від документів разового характеру, які видані керівником митниці своїм підлеглому (наприклад, припис на здійснення певних заходів митного контролю, так і шляхом надання певного повноваження). Тут існують зовсім інші відносини, зміст яких полягає у здійсненні відповідних службових функцій;

— від дозволів на здійснення одиночних дій (наприклад, видача дозволу на переміщення транспортного засобу через митний кордон). У названих та інших подібних випадках відбуваються дії одиничні, не пов'язані із забезпеченням економічних інтересів держави, а тому такі, що не підлягають наступному контролю з боку конкретних митних органів;

— від документів про отримання посвідчення митного брокера, оскільки вони є лише однією з попередніх умов зайняття визначеними видами діяльності.

Форми нетарифного регулювання досить численні і різноманітні. Вони безпосередньо або опосередковано знаходять своє закріплення в законодавчих чи підзаконних нормативних актах досліджуваної сфери. Можна з впевненістю сказати, що з розвитком зовнішньоекономічних відносин будуть з'являтися нові форми нетарифного регулювання, покликані ефективно регулювати процеси міжнародних економічних зв'язків.

Уявляється, що модернізація нетарифної системи регулювання повинна йти в наступних напрямках:

— чіткого визначення предметів і об'єктів нетарифного регулювання, його принципів;

— законодавчого відмежування нетарифного регулювання від інших, близьких за формами і цілями, видів діяльності дозвільної системи;

— перегляду системи органів, які здійснюють нетарифне регулювання, законодавчого закріплення їх вичерпного переліку та правового статусу, усунення паралелелізму і дублювання в роботі;

— розробки механізму взаємодії органів, які формують дозвільну систему, як між собою, так і з іншими державними органами;

— подальшої деталізації в нормативних актах принципу залежності, відповідно до якого нетарифна система може здійснюватися лише: а) компетентними органами (посадовими особами); б) у межах їх митних повноважень; в) з дотриманням процедур (термінів, форм, методів, функцій тощо) видачі дозволу чи відповідного припису;

— удосконалення законодавчого закріплення засад провадження у справах нетарифного регулювання;

— посилення відповідальності посадових осіб, до повноважень яких відносяться видача дозволу заявником (підприємством) щодо переміщення через митний кордон товарів, транспортних засобів та інших цінностей;

— удосконалення механізму захисту прав та інтересів осіб, які звертаються в компетентні органи з питань нетарифного регулювання.

Запропоновані напрямки реформування заходів нетарифної системи можуть розглядатися як елементи загальноновизнаних стандартів, що єдині для всієї системи державних органів, які здійснюють нетарифне регулювання і які доцільно було б закріпити в проєкті Закону України «Про нетарифне регулювання».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гребельник О.П. Основи митної справи: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури. - 2003. - 600 с.

2. Габричидзе Б.М. Российское таможенное право. Учебник для вузов.- М.: издательство НОРМА, 2001-448 с.

3. Терещенко С.С. Основи митного законодавства в Україні: Питання теорії та практики зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник для студентів вищих та середніх спец. навчальних закладів / Терещенко С.С. - К.; "Август", 2001.-422 с.

4. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права.-Х.: Право,2002.-432 с.

5. Авер'янов В. Б. Методологічні засади реформування українського адміністративного права / В. Б. Авер'янов // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - Вип. 12. - К., 2001. - 731с.

6. Кримінальний кодекс України // упоряд. В.І. Тютюгін.-Х.:Право,2014.-236 с.

7. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богущий та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. - Х. : Право, 2010. - 624 с.

8. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Г. Стеценко. - К. : Атіка, 2007. - 624 с.